

Nimestäjän ja nimistöntutkijan matkaa

Viljo Nissilä täyttänyt 80 vuotta

SAULO KEPSU (Helsinki)

Kotikielen Seuran kunniajäsen professori Viljo Nissilä täytti 21. elokuuta 1983 kahdeksankymmentä vuotta. Hän on syntynyt Ruskealassa ja käynyt koulua Viipurin suomalaisessa lyseossa, josta tuli ylioppilaaksi v. 1922. Opiskeltuaan Helsingin yliopistossa hän valmistui filosofian kandidaatiksi v. 1927. Tohtoriksi Nissilä väitteli syksyllä 1939. Oppikoulun opettajana hän toimi sota-aikaa lukuun ottamatta vuosina 1929—61. Sen jälkeen hän oli suomen kielen apulaisprofessorina Jyväskylän korkeakoulussa, myöhemmässä yliopistossa, vuoteen 1966. Helsingin yliopistossa Viljo Nissilä oli itämerensuomalaisen paikannimitutkimuksen dosentti vuodesta 1948 ja suomen kielen, erityisesti nimistöntutkimuksen ensimmäinen professori vuodesta 1969 vuoteen 1971, jolloin hän täysinpalvelleena siirtyi eläkkeelle. Lisäksi Viljo Nissilä on ollut Suomen nimiarkiston johtajana vuodesta 1958 vuoteen 1976.

Edellä mainitut toimet ovat vaatineet paljon työtä suomen kielen ja nimistöntutkimuksen opetuksessa, nimistönkeruun organisoimisessa, ohjaamisessa ja tarkastamisessa. Jo tässä olisi monelle ollut kylliksi, mutta ei Viljo Nissilälle, jonka urakasta nämä tehtävät ovat vain osa.

Jo pelkässä nimestyksessä Nissilä on ylivoimainen ykkönen koko Suomessa. Joku toinen saa vuosia uurastettuaan aikaan parituhatta nimilippua käsittävän kokoelman omasta kotipitäjästään; Nissilä on tähän mennessä kerännyt yli 60 000 nimilipullista paikannimiä ja henkilönnimiä kielialueeltamme ja sen ulkopuolelta. Kerätty aines on korvaamatonta ja enimmäkseen sellaista, jota ei enää voi tavoittaa. Suurin osa (noin 32 000 nimilippua) on peräisin luovutetulta alueelta Karjalan kannakselta. Laajimmat ja täydellisimmät ovat Antrean ja Räisälän pitäjänkokoelmat, joissa kummassakin on n. 9 000 nimilippua. Erittäin arvokkaita ovat Itä-Karjalan (n. 13 600 nimilippua), Inkerin (n. 6 500 nimilippua) ja vepsäläisalueen (n. 2 000 nimilippua) keräelmät. Viljo Nissilä on nimestänyt myös Hämeessä ja Pohjois-Pohjanmaalla.

Nimien keruun Nissilä aloitti 1930-luvun alussa Metsäpirtistä ja Sakkolasta. Vuosina 1933—35 hän jatkoi järjestelmällistä nimestystään vastavirtaan Vuoksea Vuokselan, Vuoksenrannan ja Antrean pitäjissä. Kerääjä oli jo sil-

Viljo Nissilä vuonna 1970 syystä tyytyväisenä esittelemässä johtamansa Suomen nimiarkiston aarteita: arkistoon oli tuolloin saatu tallennetuksi noin kolme neljännestä paikannimistämme. Valok. Erkki Ala-Könni.

loin hyvin valmistautunut. Hän teki esityöt Viipurin maanmittauskonttorissa ja hänellä oli mukanaan kentällä valtakitja, johon oli liitetty keruupitäjän kirkkoherran ja nimismiehen suositus. Nissilä itse toteaa, että sen avulla »nimimestarien» kielenkannat irtosivat helpommin kuin muuten. Keruualueella hän majoittui tavallisesti johonkin keskeiseen taloon, josta käsin hän teki 1–3 päivän mittaisia pyöräilymatkoja kyliin. Vanhoihin keruukertomuksiin on merkitty päivittäin, missä kylässä kerääjä kulloinkin nimesti. Kun Nissilä oli kentällä, hän ei juuri levännyt, ei pyhäpäivinäkään. Esimerkiksi kesällä 1934 hän haastatteli antrealaisia aamusta iltaan kuukauden yhteen mittaan (4. ke-

säkuuta — 5. heinäkuuta). Jo kolmikymmenluvulla Nissilä oli huolissaan siitä, ettei nimiä saatu kyllin pikaisesti talteen; vanha perinne oli häviämässä. Ensimmäinen hätähuuto tuli Viipurista 10. helmikuuta 1936, jolloin hän nimestettyään Ylä-Vuoksen pitäjissä kirjoittaa keruukertomuksen loppuun: »Maat ovat joutuneet yhtiöiden hallintaan ja entiset asukkaat ovat hajonneet mikä minnekin - - . Sen vuoksi korostan yhä edelleen, että on todella yhdestoista hetki kerätä talteen näiden seutujen paikannimistö.» Keruulot olivat yleensä hyvät. Vaikka epäluuloisiakin haastateltavia oli, ystävällinen kohtelu tee- ja kahvitarjoiluineen kuului asiaan. Muuten 1930-luvun nimestystä kuvaamaan sopivat Nissilän omat sanat hänen esikoisartikkelissaan (»Paikannimien keräämisestä ja hieman niiden tutkimisestakin») Virittäjässä 1934: »Paikannimienkerääjän elämä on täyteläistä ja monivivahteista. Ken ei pelkää yksinkertaisia aterioita eikä yöllisiä taisteluita aamunsarastukseen asti maalaistalojemme pikkueläinten kanssa, hän on sopiva keräystyöhön.» Muuten Nissilän samassa artikkelissa antamat, omiin kokemuksiin perustuvat keruuhjeet pitävät varsin hyvin paikkansa vielä nytkin.

Nissilän seuraava tiivis nimienkeruukausi sattuu kymmenkunta vuotta myöhemmäksi, jatkosodan aikaan vuosiin 1943—44. Laajimmat alueet hän nimesti kesällä ja syksyllä 1943 Itä-Karjalassa. Keruukenttä oli kolmisensataa kilometriä pitkä Seesjärvestä Syvärille ulottuva alue, jonka runkona olivat lyydiläiskylät. Tunnetuimpia keruupaikkoja olivat mm. Karhumäki, Porajärvi, Paatene, Munjärvi, Teru, Vaaženi, Kuujärvi ja Äänisen rannat. Kerääjä liikkui kävellen, polkupyörällä, soutuveneellä, moottoriveneellä, autolla ja junalla. Kuitenkin matka oli usein turha, sillä monista autioituneista, poltetuista tai muuten tuhotuista kylistä ei ollut saatavissa mitään nimitietoja. Keruukertomuksen loppulaskelmassaan vänrikki Nissilä toteaa, että alueelta oli kertynyt n. 12 500 nimimerkintöä, joista ainakin 30—40 % eri nimiä.

Muutkin sota-ajan keruukohteet olivat itämerensuomalaisten kansojen asuma-alueilta Suomen rajojen ulkopuolelta, mutta haastateltavat olivat Suomessa. Nissilä keräsi nimittäin vepsäläisten, itäkarjalaisten ja etenkin inkeriläisten paikannimiä sotavankileireillä ja 3. heimopataljoonan sijoituspaikoilla. Nimiä kertyi niin paljon, että viimeiset ovat saapuneet puhtaaksi kirjoitettuihin Nimiarkeistoon vasta vuonna 1976. Haastateltavia oli useita satoja, esim. inkeriläisiä lähes neljäsataa.

Sodan jälkeen vuoden 1946 kesäkuussa Nissilä keräsi Räisälän nimistöä Ala-Satakuntaan siirtyneiltä karjalaisilta. Nimestys vaati kovaa kuntoa; usein täytyi pyöräillä pitkiä taipaleita, koska oppaat olivat kovin hajallaan eri pitäjissä. Nissilä teki pyöreitä päiviä ja haastatteli mm. eräissä häissä Eurajoen puolella koko häävään, josta osa oli saapunut Etelä-Pohjanmaalta asti. Muut nelikymmenluvun nimestyskohteet olivat Kemijokisuu ja Iijokisuu. Kemijoen rantanimistön keruulla oli kiire, koska Pohjolan Voiman rakennuttama Iso-

haaran voimala tuli muuttamaan rantaviivaa. Viisikymmenluvulla Nissilä oli kentällä harvemmin; hän toimitti nimiarkistoomme kuitenkin kokoelmia Hauholta, Kangasalta, Pälkäneeltä, Kivennavalta ja Antreasta, jonka ennen sotia alkaneen nimestyksen hän saattoi päätökseen.

Luovutetun Karjalan nimistön tallennus tuli Nissilän päätehtäväksi kuusikymmenluvulla. Hän kirjoitti asiasta lehdissä, julkaisi opaslehtisen »Luovutetun Karjalan paikannimiä keräämään» ja organisoi keruukilpailuja. Itse hän näytti esimerkkiä: 1960—68 hän teki todellisen suurtyön tallentamalla Räisälän ja Käkisalmen paikannimistön siirtolaisilta näiden uusilla asuinsijoilla. Nimilippuja kertyi n. 11 000 (mukana v. 1946 kerättyä aineistoa). Jokaiselta kuusikymmenluvun kesältä on keruukertomus, ja jokainen päättyy samantapaiseen huolenilmaukseen kuin v. 1967: »Luovutetun Karjalan nimistön keruun 11:s hetki alkaa olla kovin lähellä.» Nissilän ei ainakaan voi sanoa odottaneen tätä hetkeä toimeettomana. Hän teki kaikkensa, jotta nimiperinne saatiin talteen eikä aikaa hukkaantunut. Asiaa hän pohjusti lehtikirjoituksin ja puhein. Pitäjäläisten omat säätiöt puuhamiehineen olivat arvokkaana apuna. Haastateltavat oli pari kerrallaan valmiiksi valittu ja kutsuttu tiettyihin taloihin, koulujen luokkahuoneisiin jne., ja niihin Nissilä kyydittiin taksilla suorittamaan »kuulustelut». Ainoa vaikeus saattoi olla »vilkkaan keskustelun ohjaaminen syrjäteiltä nimestäjän poluille».

Nissilän valtava tutkijantyö pohjautuu tähän itse kerättyyn aineistoon, jota täydentävät enimmäkseen hänen johdolla kentältä kerätyt ja arkistoista poimitut Suomen nimiarkiston kokoelmat (nykyään Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen nimitoimistossa). Vuoteen 1973 mennessä hän oli kirjoittanut 192 tieteellistä tuotetta (yli 3 000 sivua). Tästä tuotannosta on tarkka luettelo hänen 70-vuotispäivänsä kunniaksi julkaistussa juhlakirjassa »Viljo Nissilälle 21. 8. 1973» (Castreaniumin toimitteita 6, 1973). Kirjaan sisältyy myös Pertti Virtarannan laaja selonteko Nissilän tutkijantaipaleesta sekä noin 200-sivuisen aakkosellinen hakemisto hänen käsittelemistään nimistä. Vuoden 1973 jälkeen hän on kirjoittanut uusia tutkimuksia runsaat 1 300 sivua (54 eri kirjaa tai kirjoitusta). Virittäjään Nissilä on kirjoittanut (vuosina 1934—70) 47 kertaa, yhteensä 504 sivua.

Nissilän kaksi- ja puolisataa kirjallista tuotetta voivat asiaa tuntemattomalle antaa kuvan miehestä, joka on ahertanut arkistoissa ja työhuoneessaan yötä päivää pelkkien paperien parissa. Mutta Nissilällä on varmaan kouraantuntu-vampi ote nimistön todellisuuteen kuin kellään muulla Suomessa. 60 000 nimilipun laadinta ei kerro kaikkea. Keruukertomuksista ei tarkkaan käy ilmi, kuinka monta haastateltavaa hänellä on ollut, mutta arvioisin määrän ainakin kahdeksituhanneksi. Niin monen nimioppaan käytännön kokemus paikkojen nimeämisestä on varmasti uppoutunut myös Nissilän aivoihin ja vaikuttanut kirjoitettujen tutkimusten tuloksiin.

Kolmikymmenluvun keruiden sato näkyy v. 1939 ilmestyneessä väitöskirjassa »Vuoksen paikannimistö», joka on edelleenkin laajin tarkka aluemonografia nimistöntutkimuksessamme. Tässä teoksessa on aineisto ensi kertaa Suomessa ryhmitelty nimenantoperusteiden (mm. maaperä, koko, muoto, metsästy, kalastus) mukaan. Yli 2 000 Vuoksen varren paikannimeä on etymologioitu ja paikannettu. Yleisnimestisiin seikkoihin ei tuohon aikaan vielä kiinnitetty kovin paljon huomiota, mutta monet Nissilän myöhemmin perusteellisemmin käsittelemät kysymykset ovat tässä kirjassa jo vireillä. Koska nimien etymologiat perustuvat Nissilän omiin keruisiin ja valtavasti työtä vaitineisiin arkistopaimintoihin sekä erinomaiseen paikantuntemukseen, ne pitävät melkein kauttaaltaan edelleenkin paikkansa. »Vuoksen paikannimistö» on lähdeos, jota nykyajan nimistöntutkija ei voi sivuuttaa.

Sota-ajan keruut sekä Suomessa että Itä-Karjalassa syvensivät Nissilän slaavilaisperäisen nimistön tuntemusta, joka ilmenee useissa hänen tutkimuksissaan neli- ja viisikymmenluvulla. Vuosina 1943 ja 1947 hän julkaisi Itä-Karjalan venäläisperäisiä henkilönnimiä ja Soikkolan inkeröisten henkilönnimiä koskevat tutkimukset, joissa käsitellään myös paikannimistöä. »Kuujärven paikannimistö» vuodelta 1947, »Itä-Karjalan matkanimistö» vuodelta 1955 ja »Slaavilaisia aineksia nimistössämme» vuodelta 1956 ovat muut varhemmat tätä nimistökerrostumaa käsittelevät kirjoitukset. Nissilä korostaa jo tällöin, että slaavilaisen aineksen tunnistaminen on erityisen tärkeää karjalaisen ja savolaisen sukunimistön selvittämiseksi ja maamme asutushistorialliselle tutkimukselle.

Nimestäessään nelikymmenluvun lopussa Pohjois-Pohjanmaalla Nissilä kiinnitti huomionsa nimistökerrostumien moninaisuuteen. Täällä olivat jokivarsilla varastoituneina lappalaiset, karjalaiset, länsisuomalaiset, savolaiset, skandinaaviset ja alasaksalais-friisiläiset ainekset. Iijoen suuseudun olot olivat aiheena etenkin useissa 1940-luvulla tehdyissä, lähinnä historian alaan luetuissa tutkimuksissa. Nimiä käsittelee laajimmin »Pohjois-Pohjanmaan karjalasta nimistöä» vuodelta 1948.

Iijokisuun ja Itä-Karjalan nimistöön tutustuminen avasi mahdollisuuksia myös yleisnimestiseen suuntaan. Kiintoisa ja ehkä liian vähälle huomiolle jäänyt pikku tutkimus on jo v. 1944 ilmestynyt »Itä-Karjalan paikannimien appellatiivisista piirteistä». Siinä Nissilä tuo tutkimuksen piiriin sen myös Suomen puolella paikkaa ilmaistaessa tavallisen aineksen, jonka kerääjät yleensä ovat jättäneet sivuun mutta joka valaisee etenkin paikannimistön syntä.

Iin materiaalin onomastista synteä ovat v. 1957 ilmestyneet »Iin paikannimien kielellisestä rakenteesta» (42 sivua) ja »Nimien vaihtumisesta ja häviämisestä» (9 sivua). Edellisessä hän pureutuu paikannimien rakenteeseen ja kehittää termistöä. Mukana ovat tarkasti käsiteltyinä osin jo väitöskirjasta tu-

tut ellipsit, epeksegeesit, määriteosan sijamuodon vaihtelut, johtimet, yhdysperäiset ja yhdistämättömät paikannimet jne. Lisäksi tähän tutkimukseen sisältyy kaiketi ainoa suomalainen paikannimien äännehistoria; siinä paikannimiä käsitellään yleisnimiin vertaillen kuten appellatiiveja murremonografioissa. Nimien vaihtumista ja häviämistä käsittelevässä kirjoituksessa kiintyy huomio etenkin päätelmiin sukunimien labiiliudesta entisinä aikoina.

Vuonna 1951 Nissilä jatkoi nimistökerrostumatutkimuksiaan: hän julkaisi suomalaisessa onomastiikassa aiemmin jo jonkin verran käsitellystä aihepiiristä kirjoituksen »Eräs alasaksalainen henkilönimityyppi Suomessa», jossa hän ratkaisee useiden siihen asti tuntematonta lähtöä olleiden nimien, lähinnä henkilönimien alkuperän. Varsinkin hansakaupan mukana oli Kokemäenjoen varteen ja Viipurin seudulle sekä vähemmän Kymijoen, Oulujoen ja Iijoen suuseuduille tullut alasaksalaista nimiainesta: muun muassa kansallisuutta ilmaisevat nimet (esim. Holsti, Sassi, Tyyskä), henkilönimien hypokorismit (Härmä, Kuortti) ja *-kka*-loppuiset nimet (Aarnikka, Hartikka, Reinikka).

1950-luvun lopussa Viljo Nissilä paneutui yksityisten henkilönimien ja paikannimien tarkkaan selvittelyyn. Vaikka aiheena usein olikin vain yksi nimi, niin tutkielmat laajenivat ja syvenivät käsittelemään perusteellisesti kokonaisia nimiryhmiä ja nimityyppejä. Ensimmäiselle tällaiselle tutkimukselle »Nikolauksen kultti ja nimistö» (vuodelta 1956) oli tavallaan lähtökohtana tekijän oma sukunimi Nissilä, joka on syntynyt Valkealan Skipparilan kantatalon nimen välityksellä Nikolaus-nimen hypokorismista. Nissilän kantatalon isäntänä oli 1540-luvulla ollut Nils eli Nissi. Jotta näinkin varmoihin tuloksiin päästäisiin, on suvun nimeä seurailtava asiakirjoista alkulähteille asti. Sukututkimus on tässä tärkeä apu onomastiikalle, toteaa Nissilä. Muita samantapaisia perusteellisia etunimitutkimuksia, joissa esitellään nimen kaikki variantit, niistä syntyneet sukunimet ja mahdollinen muu nimistö (lähinnä talojen ja kylien nimiä), ovat Lauri Hakulisen juhla kirjassa ilmestynyt »*Hakuli*-nimestä» (1959) ja kirjoitus »Ambrosius suomalaisessa nimistössä» (1961).

Erillisiä paikannimiä käsittelevät artikkelit alkoivat jo v. 1941 (Tavastland), mutta Nissilän varsinainen yhtenäinen tuotantokausi tällä alalla alkaa v. 1957 (Muurla) ja jatkuu 1970-luvun puolelle. Tutkittavana olivat mm. nimet Tampere (v. 1959), Suomi (1959), Ähtäri (1960), Inkeri (1961), Karjala (1962), Lapua (1964), Aulanko (1968) ja Pälkäne (1971). Näille tutkimuksille on luonteenomaista perusteellinen ja tyhjentävä aineiston esittely. Mukana ovat tunnollisesti esim. vanhat kirjoitusasut ja muiden tutkijoiden käsitykset nimien alkuperästä. Vaikka näitä vaikeita nimiä selvitetäessä ei aina voikaan päästä varmaan lopputulokseen, kirjoitukset ovat metodisesti opettavia.

Vuonna 1962 ilmestyi nimistöntutkimuksemme kauan kaivattu käsikirja »Suomalaista nimistöntutkimusta», joka on lähinnä tarkoitettu yliopistolukui-

hin. Eräin osin kirja pohjautuu Nissilän yleisnimestisiin kirjoituksiin — vuonna 1940 julkaistusta »Paikannimien syntykysymyksiä» -artikkelista alkaen — ja eri nimikerrostumia valaiseviin tutkielmiin. Suurin osa on kuitenkin uutta, ja aiemman materiaalin Nissilä on muokannut uudelleen. Yllättävän tarpeellinen on luku »Nimistöntutkimuksen lähteet», josta tutkijan yhä nykyään on tarkistettava, onko kaikki mahdollinen materiaali käyty läpi. Myös lappalaisten ja skandinaavisten nimikerrostumien selvittely on uutta. Teoksen arvo on edelleen murtumaton, vaikka viime vuosien tiivis yleisnimestiikkaan keskittynyt tutkimus onkin tuonut »Paikannimien rakenteesta» -lukuun tarkennuksia, etenkin uusia termejä ja toisenlaisia näkökulmia.

Seuraava Nissilän tekemä käsikirja »Paikannimistömme huolto ja suojele» ilmestyi v. 1965. Suppeammin nimistön huoltoa ja paikannimien oikeinkirjoitusta hän oli tosin käsitellyt jo aiemmin (»Paikannimien kirjakielisestä asusta» 1945, »Ei nimi miestä pahenna» ja »Itä-Karjalan paikannimien kieliasun normaalistamisesta» 1958, »Paikannimien oikeinkirjoittamisesta» ja »Sukunimien muuttamisesta» 1963) mutta »Suomalaista nimistöntutkimusta» -teoksessa kuitenkin niin niukalti, että erillinen kirja oli todella tarpeen. Alahan kiinnostaa maallikkoakin. On hämmästyttävää, kuinka tärkeää nimen oikea asu paikkakunnan asukkaille on. Yhden ainoan kirjaimen lisääminen tai poistaminen voi aiheuttaa mielenkuohua, vieläpä kansanliikkeitä. Nimistön normaalistaminen tuntuu tarpeettomankin kiperältä kysymykseltä siksi, että paikannimiä murteellisen kirjavuutensa takia on vaikea ja tarpeetonkin ahtaa samanlaisten sääntöjen alaisuuteen kuin appellatiiveja. Tämän Nissilä oivaltaa kirjoittaessaan, että »nimistöä ei saa standardoida eikä kangistaa kaavamaiseen kirjakielen asuun, jolloin se kadottaisi elävyytensä ja tuoreutensa --». Hänen mielestään normaalistaminen käy niissä nimissä, joiden merkityksen murteenpuhujat ymmärtävät vielä kirjakielistämisen jälkeenkin. »Paikannimistömme huolto ja suojele» -teoksessa on paikannimien oikeinkirjoituksesta runsaasti esimerkkejä sisältävä esitys, joka on etenkin kaikille nimestäjille välttämätön.

Pitäjänhistorioihin ja -kirjoihin, joita etenkin 1950-luvulta lähtien on julkaistu maassamme tiheään, on Nissilä kirjoittanut melkoisesti nimistöä. Nämä tutkielmat ovat tavoittaneet nekin, jotka eivät juuri muuten nimitiedettä lue. Tämä Nissilän tuotannon puoli alkoi jo 1950-luvun puolella, mutta pääosan hän kirjoitti ollessaan apulaisprofessorina Jyväskylän korkeakoulussa. Tällöin hän selvitteli Keski-Suomen pitäjien (Saarijärvi 1963, Pihlajavesi 1964, Hankasalmi 1966) nimistöä. Osa Keski-Suomen aineistosta jäi eläkepäivien varalle: vuosina 1976 ja 1977 Nissilä julkaisi tutkielmat Konneveden ja Jyväskylän asutus- ja eränimistöä. Paikallishistoriallisia nimistöntutkimuksia on sittemmin tullut tusina täyteen. Keski-Suomen ohella on hänen tutkimusalueitaan ollut Häme (»Vanhan Ruoveden alueen pitäjänimet» 1960, »Har-

tolan erä- ja asutuskausi nimistön valossa» 1968, »Suur-Vanajan nimistöä» 1976). Karjalaa käsittelee »Johanneksen nimistöä» vuodelta 1959. Huomio kiintyy Keski-Suomen asutus- ja eränimistöä käsitteleviin tutkimuksiin, jotka ovat hyvin samankaltaisia. Niissä tehdään tarkkaan selkoa alueiden lappalaislähtöisistä, idästä kulkeutuneista ja hämäläisperäisistä nimistä. Mukana on mm. selvät todisteet siitä, mistä Hämeen kylistä ja taloista Keski-Suomessa on eräilty. Etenkin vanhojen elinkeinojen nimistöjälkiä Nissilä on esitellyt kiintoisesti ottamalla mukaan jopa aitoja kansanmurteisia nimiselityksiä tekstiä elävöittämään.

Vuonna 1967 Nissilä käänsi katseensa jälleen maamme rajojen ulkopuolelle. Toinen tutkimuksista, »Virolaisia kosketuksia Suomen nimistössä», esittelee selviin yhteyksiin viittaavien Viro- ja Eisti-nimien lisäksi Viron ja Suomen yhteisiä vanhoja henkilönnimiä, vaikeasti havaittavia ja yleensä etymologialtaan selvittämättömiä paikannimiä sekä etenkin eräitä paikannimien perussanoja (mm. *muru, pere, vahe, vare, väljä*), joita tavataan varsinkin Lounais-Suomen paikannimissä. Toinen teos »Die Dorfnamen des alten lüdischen Gebietes» taas on aluevaltaus, jonka kirjoittamiseen tarvittavat tiedot, etenkin venäläisen nimistön ja lähdemateriaalin tuntemus, on vain Nissilällä. Tähän Itä-Karjalan lyydiläisalueen kylännimitutkimukseen tekijä on itse jatkosodan aikana kerännyt kansan suusta aineksen, jonka saaminen ei myöhemmin olisi ollut mahdollista. Omien nimimuistiinpanojen lisäksi lähteinä ovat olleet mm. Aunuksen vanhat venäläiset verokirjat vuosilta 1496 ja 1563. Vertailuaineistoa on Itä-Karjalasta, Inkeristä ja Suomesta. Nimien etymologioinnin lisäksi teoksessa on katsaus asutushistoriaan nimistön valossa; siinä selvitetään ansiokkaasti lyydiläisalueelle levinneitä lappalaisia, vepsäläisiä, karjalaisia ja suomalaisia vaikutuksia, Novgorodin venäläistä ekspansiota ja epävarmempia varjagikosketuksia.

Työ paikallishistorioiden nimistöosien kirjoittajana ja nimistökerrostumatutkimuksissa on luonut taustan 20-sivuiselle artikkelille »Asutushistoriallinen nimistöntutkimus», joka julkaistiin v. 1968 teoksessa »Paikallishistoria tänään». Jo kaksi vuosikymmentä aiemmin Nissilä oli toisaalta itse nimien valossa tutkinut Pohjois-Pohjanmaan asutuksen alkuperää ja toisaalta kritikoinut historiantutkijoiden tapaa käyttää nimistöä asutushistoriallisena todisteenä Armas Luukon »Etelä-Pohjanmaan keskiaika» -teoksen arvostelussaan v. 1950. Nissilän kirjoitus nimistön ja nimiin sisältyvien appellatiivien, varsinkin maastotermien iästä, levikistä ja käytöstä asutussiirtojen todisteina on edelleenkin tärkeä onomastikoille ja välttämätön paikallishistorioitsijoille. Vuosi 1968 oli Nissilälle muutenkin asutushistoriaan keskittymistä; silloin hän julkaisi peräti neljä tutkielmaa tältä alalta. Ehkä kiintoisin on »Karjalan kannaksen asutushistoriaa nimistön valossa», jossa hän selvittelee vanhimman asutuksen alkuperää lähinnä kylännimiin sisältyvien nimikerrostumien avulla.

Siirryttyään eläkkeelle v. 1971 Viljo Nissilä ei ole juuri kirjoitustahtiaan hellittänyt. Tutkielman aiheet ovat paljolti samoja kuin aikaisemmin. Erityisesti Viipuri, kotikaupunki, on ollut keskeinen tutkittava. Jo neli- ja viisikymmenluvulla Nissilä oli kirjoittanut tutkimuksia Viipurin suomalaisesta lyseosta, Viipurilaisesta osakunnasta ja Viipurin paikannimistä. Seitsenkymmenluvulta lähtien hän on tehnyt kolmetoista tutkielmaa Viipurista. Kaupungin historiaa, varsinkin koulujen ja opistojen vaiheita Nissilä on kuvannut useissa kirjoituksissa. Nimitutkimuksista laajimmat ovat 80-sivuinen »Viipuri nimistön valossa» ja 70-sivuinen »Viipurin kadunnimet», jotka on julkaistu Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran toimitteissa (numerot 3 ja 5, 1978 ja 1982). Edellisessä Nissilä käsittelee perusteellisesti kaupunginnimeä Viipuri, kaupunginosien nimiä, vanhimman asujamiston ristimä- ja sukunimiä sekä keskiaikaisten talojen ja rakennusten nimiä. Merkille pantavaa on ruotsalaisperäisten, etenkin ammattinimityksiin perustuvien henkilönnimien suuri määrä. Sodanedellisessä Viipurissa Nissilä kuljettaa lukijaa pääväyliä pitkin eri suuntiin ja selvittelee mm. harvemmin tutkittuja ravintoloiden, kivitalojen, kaivojen ja siltojen nimiä sekä rantojen, saarien ja muiden luonnonpaikkojen nimiä. »Viipurin kadunnimet» -teoksessa hän esittää tarkemmat tiedot kaupunginosien, aukoiden, puistojen ja katujen nimistä. Tiiviissä kadunnimien luettelossa on runsaat tuhat nimeä; siinä tekijä antaa lyhyet selvitykset nimien alkuperästä. Tutkielmassa on myös kiintoisa luku Viipurin kaavanimistön suunnittelusta ja tarkastuksesta. Asiantuntijan E. A. Tunkelon korjaus-ehdotuksissa on Nissilän mielestä paljon varteen otettavaa myös nykyisen taa-janimistön tekijöille.

Historiaan ja muistelmiin liittyy läheisesti toinen Nissilää kiinnostava erityisala, jolle hänellä on jäänyt enemmän aikaa vasta 1970-luvulla: sukututkimus. Huomattavin tämän alan teoksista on omakustanteena ilmestynyt 115-sivuinen »Valkealan Nissilä-suku» vuodelta 1976. Siinä hän aikaa vaativan keruun, kirjeenvaihdon ja haastattelujen perusteella esittelee sukumme isän puolelta, viimeiset viisi polvea kaikkine nykyaikaan ulottuvine haaroineen, sekä kertoo nimistä ja vanhan kotimaiseman kohtaloista.

Vuonna 1975 alkaa Viljo Nissilän tuotannossa eräänlainen synteisien kausi. Tällöin ilmestyi »Suomen Karjalan nimistö», joka on nähdäkseni Nissilän pääteos. Se ei ole yksinomaan eläkepäivien tuote, vaan takana on vuosikymmenien työ. Mainittakoon vain, että Nissilä tätä teostaan varten on vuosina 1960—73 käynyt systemaattisesti läpi nimiarkistomme kaikki karjalaiset koelmat (325 000 nimilippua). Teoksen aineisto on valtaosaltaan uutta, vaikka tekijä on monia nimiä käsitellyt aiemminkin. Kirjan 382:lle tiuhaan ladotulle sivulle mahtuu paljon enemmän tietoa kuin muihin vastaavan kokoiisiin tutkimuksiin. Teoksen arvioinnissani (Virittäjä 1977 s. 224—226) totesin, että »Karjalan nimistö» on tiivis nimitietokirja, joka tarjoaa valtavan määrän

valmiiksi ryhmitettyä ja tulkittua nimiainesta. Tämä kirja on onomastisessa kirjallisuudessamme se, johon tutkija nähdäkseen useimmin joutuu turvautumaan.

Toinen tärkeä Karjalan nimistöä käsittelevä teos on v. 1976 ilmestynyt »Suomen Karjalan ortodoksinen nimistö» (Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran toimitteita 1). Siinä tutkittavana ovat ne henkilön- ja paikannimet, joiden pohjana ovat heprealais-kreikkalais-venäläis-karjalaiset ristimänimet ja niiden monimuotoiset kansanomaiset muunnokset. Mukana aineistossa ovat myös ne henkilönnimet, jotka esiintyvät Nissilän varhemmissa tutkimuksissa vuodesta 1943 lähtien. Teoksen pääosana on lähes satasivuinen aakkosellinen etymologinen luettelo, johon Nissilän lakonisen tyylin vuoksi mahtuu asiaa uskomattoman paljon. Lisäksi tekijä käsittelee nimien rakennetta ja kieliasua ryhmitellen eri johdintyyppit sekä loppuheittoiset, sisäheittoiset ja alkuheittoiset kansanomaiset variantit. Nissilä kiinnittää huomiota siihen ongelmaan, että ortodoksisten nimien kanssa samanasuisia hypokorismeja on syntynyt myös Länsi-Suomessa, täällä vastaavista roomalaiskatolisen kirkon täysnimistä. Tämä on muistettava tehtäessä päätelmiä esim. Karjalan kannaksen ja Savon asutuksen alkuperästä. Kirjan lopussa on tärkeä tiivistelmä karjalaisen nimistön leviämisestä savolaisalueille. Nissilä esittelee mm. ne nykysavolaiset sukunimet (runsaat 50), jotka ovat karjalaisperäisiä. »Suomen Karjalan ortodoksinen nimistö» on ehdoton perusteos ennen kaikkea Suomen sukunimistön tutkijalle. Monet itäsuomalaiset sukunimet, jotka ovat ennen Nissilää olleet meillemme kuvallisesti sanoen hepreaa, selittää Nissilä tässä kirjassa sananmukaisesti heprealähtöisiksi. Kirjan antamien tietojen ja virikkeiden pohjalta uskoisin vielä monen arvoituksellisen sukunimemme alkuperän selviävän.

Seitsenkymmenluvun alussa Viljo Nissilä matkusti kahdesti alasaksalaiselle kielialueelle Hampuriin ja Lyypekkiin tutkimaan nimiä kirjastoissa ja arkistoissa. Nämä matkat ja aiempi perinpohjainen nimistömme alasaksalaisen ja muun germaanisen aineksen tuntemus (mm. edellä mainitut alasaksalaisten nimien tutkimukset ja v. 1963 ilmestynyt »Friisiläis-alankomaalaista aineistoa Suomen nimistössä») loivat perustan 64-sivuiselle teokselle »Germaanisen nimiaineiston etymologista ryhmittelyä Suomen nimistössä» (Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran toimitteita 4, 1980). Kirja on Nissilän tuotannossa poikkeuksellisen rohkea teos. Ensin hän käsittelee saksalaisperäiset syntymäpaikkaa ja -yhteisöä, ammattia, virkaa ja säätyä ilmaisevat nimet, ominaisuuksia ilmaisevat adjektiiviset nimet sekä ns. raamatulliset nimet. Suuri osa tästä keskimäärin nuorehkosta aineksesta on vielä varsin helpposelvitteistä. Pääosan teoksesta muodostavat muut germaanisperäiset nimet (30 sivua), joiden tunnistus ja ikäys on usein vaikeaa. Tässä osassa on valmiita tutkimustuloksia ja etymologisia ehdotuksia melkoiselle määrälle Länsi-Suomen vanhimpia ja arvoituksellisimpia henkilönnimiä ja asutusnimiä. Teoksen lopussa Nis-

silä pyrkii nimien iän pohjalla ryhmittelemään maamme germaanisperäistä nimistöä. Vanhinta kerrostumaa olisivat vanhat germaanisat substraatinimet. Nämä Nissilän toistaiseksi vielä selvittämättöminä pitämät henkilön- ja paikannimet (esim. Hattula, Hauho, Hollola, Pirkkala, Tuusula) voivat liittyä vanhaan Suomenniemellä asuneeseen germaaniseen väestöön (ehkä friisejä, gootteja, muinaisskandinaaveja), joista on sekä kielitieteellisiä että arkeologisia todisteita. Huomattakoon, että Nissilä jo v. 1951 Virittäjässä (s. 365) esitti oletuksen muinaisgermaanisesta nimistön lainautumisesta. Muita nuorempia, joskin ajallisesti osittain vaikeasti rajattavia kerrostumia ovat friisiläisnimet, joiden osuus Nissilän teoksessa on varsin suuri, hansakaupan mukana tullut nimistö, jonka identifioiminen on jo helpompaa, ja muinaisskandinaavinen nimistö, joka ainakin osittain on kulkeutunut maahamme varjagien mukana. Nissilä esittää useat ehdotuksensa työhypoteeseina, ja tuntuu siltä, että hänen tarkoituksensa on ollut antaa vauhtia meidän nuorempien onomastikkojen työlle ja houkutellessa meidät todistamaan hypoteesit oikeiksi tai vääriksi.

Vuonna 1981 Viljo Nissilä kutsuttiin Kotikielen Seuran kunniajäseneksi. Kutsu oli tunnustus hänen urauurtavasta työstään nimestäjänä, nimistöntutkijana, nimestyksen ja nimistöntutkimuksen organisoijana, yliopistonopettajana ja Virittäjän avustajana.

Lämpimät onnittelet Viljo Nissilälle koko kotimaamme kieliväeltä. Erityisesti onnittelevat oppi-isäänsä onomastikot, ja onnentoivotuksiin yhtyvät painokkaasti Kotikielen Seura ja Virittäjä.

Viljo Nissilä 80 Jahre

SAULO KEPSU (Helsinki)

Am 21. August 1983 vollendete Viljo Nissilä, Professor emeritus für Finnisch, besonders für Namenforschung an der Universität Helsinki, das achtzigste Lebensjahr. Nissilä legte i. J. 1922 am Finnischen Lyzeum zu Viipuri die Reifeprüfung ab, studierte dann an der Universität Helsinki und promovierte i. J. 1939 zum Dr. phil. In den Jahren 1929—1961 — mit Ausnahme der Kriegszeit — war er als Oberschullehrer tätig. Vom Jahre 1948 an wirkte er an der Universität Helsinki als Dozent für ostseefinnische Onomastik und 1969—1971 als Professor für finnische Sprache, besonders Onomastik. Das Finnische Na-

menarchiv wurde in den Jahren 1958—1976 von Viljo Nissilä geleitet.

Neben der anspruchsvollen Lehrtätigkeit und der Leitung des Namenarchivs hat Nissilä als Feldsammler und Erforscher von Namengut Großes geleistet. Hinsichtlich des Sammelns von Namengut im Terrain hält Nissilä mit Abstand den Rekord für ganz Finnland. Er hat bislang über 60 000 Ortsnamen und Personennamen im finnischen Sprachraum und außerhalb davon gesammelt. Der größte Teil des gesammelten Materials (ca. 32 000 Namenszetteln) stammt von der Karelschen Landenge; die vollständigsten Sammlungen

kommen aus den Kirchspielen Antrea und Räisälä. Nachdem ein großer Teil des finnischen Kareliens nach den Kriegen der vierziger Jahre an die Sowjetunion abgetreten worden war, organisierte gerade Nissilä die Sammlung des diesbezüglichen Namengutes unter der in verschiedene Gegenden umkolonisierten karelischen Bevölkerung; auch in dieser Phase sammelte er aktiv im Terrain. Außerordentlich wertvoll sind auch jene Ortsnamen, die er während des Fortsetzungskrieges in Ostkarelien gesammelt hat (ca. 13 600 Namenszettel), in Ingermanland (ca. 6 500 Namenszettel) und im wepsischen Gebiet (ca. 2 000 Namenszettel).

Bei seinen Feldforschungen war Nissilä unermüdlich. Er zählte die Stunden nicht und gönnte sich auch an den Feiertagen meist keine Ruhepause. Auf den Fahrten zum Sammeln wurden alle möglichen Transportmittel benutzt, vor allem das Fahrrad. Aus den Sammelberichten geht nicht genau hervor, wieviele Informanten Nissilä insgesamt gehabt hat; es dürften mindestens zweitausend gewesen sein. Die praktische Erfahrung so vieler Gewährsleute beim Benennen von Ortsnamen ist mit Sicherheit in Nissiläs Gehirn eingegangen und hat die Resultate seiner schriftlichen Forschungen beeinflußt.

Nissiläs umfangreiche Forschertätigkeit basiert großenteils gerade auf diesem selbst-gesammelten Material. Er hat bis heute insgesamt 246 Schriften veröffentlicht (reichlich 4 300 Seiten). Ein genaues Schriften-Verzeichnis seines Shaffens bis zum Jahre 1973 findet sich in der Festschrift »Viljo Nissilälle 21. 8. 1973« (Castrenianumin toimitteita 6), die auch einen Beitrag von Pertti Virtaranta enthält über Nissiläs Weg als Forscher sowie ein umfassendes (rd. 200 S.) alphabetisches Verzeichnis der von Nissilä behandelten Namen. Für die Zeitschrift *Virittäjä* zeichnete Nissilä 97mal als Verfasser (insges. 504 Seiten).

Der Ertrag der Sammeltätigkeit in den dreißiger Jahren wird sichtbar in seiner 1939 publizierten Dissertation »Vuoksen paikannimistö« (Das Ortsnamengut des Vuoksi), auch heute noch ein notwendiges Quellenwerk und die umfangreichste genaue Gebietsmonographie in Finnland. Das Material eines bestimmten Gebietes ist hier zum erstenmal in Finnland nach den Prinzipien der Namengebung geordnet.

Durch die während des zweiten Welt-

krieges in Ostkarelien und Finnland durchgeführte umfangreiche Sammeltätigkeit wurde Nissilä auf das Namengut slavischer Herkunft aufmerksam, das er in mehreren Untersuchungen behandelt. Am wesentlichsten sind hier die Aufsätze über die Personennamen russischer Herkunft in Ostkarelien (1943 und 1947) sowie der Artikel »Suomalaisen nimistön slaavilaisista aineksista« (Über die slavischen Elemente des finnischen Namengutes; 1956).

Bereits in den vierziger und fünfziger Jahren begann Nissilä mit der Klärung auch anderer Schichten des finnischen Namengutes, u. a. in Aufsätzen über das karelische Namengut in Nordostbottnien (1948) und über einen niederdeutschen Personennamentyp in Finnland (1951). Die Struktur des Namengutes behandelte er u. a. in seinen Untersuchungen über die appellativischen Züge der ostkarelischen Ortsnamen (1944) und über die sprachliche Struktur der Ortsnamen im nordostbottnischen Kirchspiel Ii (1957). Die Erforschung der Namengutschichten, allgemeinonomastische Artikel und zahlreiche Untersuchungen über einzelne Namen und Namensgruppen (z. B. über die Spuren des St. Nikolaus-Kultes im Namengut; 1956) schufen die Grundlage für das lang ersehnte Handbuch »Suomalaista nimistöntutkimusta« (Finnische Namenforschung; 1962), das vor allem für den Universitätsunterricht bestimmt ist.

Praktische Namenfragen behandelt Nissilä besonders in seinem Buch »Paikannimistöme huolto ja suojele« (Pflege und Schutz unseres Ortsnamengutes; 1965). Es enthält Anweisungen zur Normalisierung des Namengutes und zur Orthographie sowie Ratschläge dafür, wie die Namen auch bei der offiziellen Namengebung und auf Karten lebendig und frisch bleiben können.

Vor allem in den sechziger Jahren, dann auch noch Mitte der siebziger Jahre, hat Nissilä für zwölf lokalgeschichtliche Werke die Beiträge über das jeweilige Ortsnamengut verfaßt, wobei er vor allem von der Jagd in Eidödgebietern und von anderen Erwerbsformen ausging. Einen für die Historiker wichtigen Aufsatz über die siedlungsgeschichtliche Onomastik veröffentlichte Nissilä im Jahre 1968. Von seinen sonstigen Untersuchungen aus den sechziger Jahren ist die Arbeit »Die Dorfnamen des alten lüdischen Gebietes« (1967) zu erwähnen, worin der Verfasser zeigt, wie geschickt er u. a. die slavischen Quellen zu

verwerten weiß.

Nach seiner Emeritierung im Jahre 1971 hat Viljo Nissilä unermüdlich weiter geforscht und publiziert. Namengut und Geschichte seiner Heimatstadt Viipuri hat er in mehreren Arbeiten behandelt. Neben der Geschichte und seinen Erinnerungen hat Nissilä auch Zeit gehabt für die Genealogie.

Im Jahre 1975 beginnt im onomastischen Schaffen von Nissilä gewissermaßen eine Periode der Synthesen. Zu dem Zeitpunkt erschien seine umfangreiche Arbeit »Suomen Karjalan nimistö» (Das Namengut von Finnisch-Karelien), die als sein Hauptwerk angesehen werden kann. Das Buch basiert auf der i. J. 1960 begonnenen systematischen Bearbeitung der karelischen Sammlungen (ca. 325 000 Namenszettel) unseres Namenarchivs und enthält gruppiertes und interpretiertes Namenmaterial in beachtlicher Menge. Eine zweite wichtige Arbeit über das karelische Namengut trägt den Titel »Suomen Karjalan ortodoksinen nimistö» (Das orthodoxe Namengut von Finnisch-Karelien; 1976). Es werden hier Personen- und Ortsnamen untersucht, die auf östliche Vornamen und deren volkstümliche Lautformen zurückgehen. Das Buch bringt demjenigen, der die Familiennamen Ostfinlands er-

forscht, unersetzliche Kenntnisse und neue Anregungen.

Anfang der siebziger Jahre unternahm Viljo Nissilä zwei Forschungsreisen in das niederdeutsche Sprachgebiet nach Hamburg und Lübeck. Auf diesen Reisen und der früheren Erfahrung beruht das vielleicht mutigste Werk von Nissilä, »Germanisen nimiaineiston etymologista ryhmittelyä Suomen nimistössä» (Etymologische Gruppierung des germanischen Namenmaterials im finnischen Namengut; 1980). Nissilä versucht hier, das finnische Namengut germanischer Herkunft zu etymologisieren und zu datieren. Seine besondere Aufmerksamkeit gilt der ältesten Schicht, die durch die alten Substratnamen gebildet wird. Diese können zusammenhängen mit der alten germanischen Besiedlung resp. Bevölkerung auf finnischem Boden, wofür sowohl sprachwissenschaftliche als auch archäologische Beweise vorliegen.

In Anerkennung seiner bleibenden Verdienste auf dem Gebiet der Erforschung, der Lehre und der Pflege der finnischen Sprache wurde Viljo Nissilä beim hundertjährigen Jubiläum der Kotikielen Seura (Gesellschaft für Muttersprache) im Jahre 1976 zu deren Ehrenmitglied ernannt.